

HAT SANATI VE HATTAT HÂMİD AYTAÇ

Mehmet Ali ABAKAY
Araştırmacı Yazar

“Harflerin bestekârı” demişti, kendisi için bir talebesi. Hasretine dayanamadığını belirtmişti, tanıma şerefine nail olduğum öğrencileri. Diyarbakır’da doğduğu eve kendilerini götürürken, Üstadlarının memleketinde bulunmaktan sevinen ve doğduğu evi, çocukluğunun geçtiği evi işaret edince kendinden geçen, kendisinden icazetname alarak hattatlıkları tescillenen isimler.

O, dünyanın birçok yerinden kendi sanatına âşık çağrısız öğrenci kabul etmişti. Tanımadığı, gitmediği ülkelerden, dilini bilmediği insanlardan, kadın-erkek ayrımı yapmadan, Hat sanatı’na sadakatle bağlılığını şagirdine öğretmeden rahat etmeyen mümtaz şahsiyet...

Yazdığı, her biri bir sanat şaheseri olan çalışmaları, sanatın meraklıları paha biçilmez kabul edilirken, küçük bir han odasında hasta haliyle çalışmaya devam etmiş, vefâya yabancı kalmamış bir-iki talebesinin yardımıyla yatırıldığı hastanede ömrünü doksanın üzerinde tamamlamış bir pir-i fanî. Hat Sanatının son yüzyıldaki en büyük ismi ve son büyük temsilcisi Hattat Hâmid AYTAÇ’ı bu bildirimizle tanıtmak istiyoruz. Biz, kendisini “Şeyh Musa Azmî” olarak biliyoruz, imzasını “el-Âmidî “ olarak atar, “Hâmid” imzasını sonradan kullanmaya başlamış, isim değişikliğiyle daha bir tanınmış, gerçekten harflerin bestekârı bir üstad!...

Elbette kendisini layıkıyla ele alamayız, biz bu işten uzağız. Hat Sanatı oldukça emek isteyen, sahibinin sabrını sınayan, meşakkatli bir iştir. Hat Sanatı, harflerin musıkîsidir, raksıdır. O, elindeki kâğıtla ressamdan daha öte, sınırlı alanda uyanıkken yapamadığını, rüyada görür görmez, uyanıp aharlı kâğıda aktaran ustadır.

Hattat Hâmid-Şeyh Musa Azmî, ömrünü Hat Sanatı ile geçirmiş, bunu meslektan öte, bu iş için kendisinin dünyaya geldiğini fısıldayan, çalışmalarıyla adeta bu sırrı işin bilenlerine ifşâ eden, hayatında yazdığı Kur’an-ı Kerimlerle artık ölümü kabul etmekte zorlanmayan, yazdığı her levhada Hakk’ı üstün tutan, sanatının hakkını vermedikçe uykuları haram bilen, şehrimizin bağrından çıkmış, alanının dehâ ismi.

Bu satırların arasında gezinirken hayalimde yazdığı eşsiz çalışmalarını düşünüyor, çalışmalarının bulunduğu mekânları gözümde canlandırıyor, kelimelere bir canlılık katamadığımdan dolayı, kendisini görme bahtiyarlığına ulaşamadığım için hayıflanıyorum.

Bu şehrin öz evladı, ismini daima “Diyarbakır” olarak belirten, imzasını “el-Amidî”

olarak çalışmalarına bırakmaktan zevk alan, çocukluk yaşta terk ettiği şehrine bir daha dönemeyen, bu hasretle yanıp tutuşan, İstanbul'da bir hemşehrisini görünce memleket kokusunu duymuş gibi çocuklaşan, terk-i diyar ettiği şehri merakla soran Hattat Hamid!.. Hakkında âcizane bir kitap yazma uğraşısı içinde iken, tanıştığım talebelerinden, adeta kendisinin yolundan şaşmayan İsmail Yazıcı Beyefendi, bu işle meşgul olduğunu belirttikten sonra, onlarca hattının fotoğrafı, kendisine ait özel mektuplar, yaptığı hatlar, topladığım dergi, gazete haberleri, makaleleri, dergi özel sayıları, bir kitap için yeterli olan doküman, kitaplaşmadı. “Talebesi varken hakk onundur” prensibine saygılı biçimde çalışmamı tamamlayamadım. İsmail Yazıcı Beyefendinin mütevazı biçimde hazırladığı, bir kısmından haberdar olma imkânından uzak olduğum belgeleri görünce, elimdeki dokümanın Hattat Hamid'i anlatmaktan ve tanıtmaktan yana bir mana taşımadığının farkına varmama vesile oldu. O'nu tanıyan anlatabilir, O'nunla meşk eden, O'nunla diz dize oturan, O'ndan icazetname almış olan tanır, kendisini. Benim yapabileceğim, sadece anlatılanları hikâye etmek, bir başkasına ait düşünceleri harmanlamak ve çalışmalarıyla gözü aldatacak ölçüde, bir kitap sahibi olduğumu, sevenlerine kabul ettirmek... Bu bir riyâkârlıktı, Hat Sanatı'nın Usta ismi'ne hürmetsizlikti, yapamadım ve kitabı yayınlamaktan uzak bıraktım, kalemimi. Ta ki Hat Sanatı'nda bir vav çizebileyim, bir elifi nakşedebileyim gönlüme. Belki yazacağımız kitap, bize bu sanatı sevdirene teşekkür mesajıdır, O'nun sanatkâr yönünü, samimî dünyasını aralama açısından bir girizgâha vesile olur, sevenlerinin yüreğinde.

Birçok sempozyuma katıldım, birçok konferans verdim. Konularım hep Diyarbakır oldu, Diyarbakır'ın tarihine, kültürüne, sanatına dair araştırmalarımızı içine aldı. İlk kez, bu denli kısa ve uzun olmayan bir bildiriye, tebliği sunuyorum, Ustam, Hemşehrim, Harflerin Bestekârı Şeyh Musa Azmî- Hattat Hâmidü'l-Âmidî hakkında. Bilmekteyim, ne hayat hikâyesini anlattım ne dünya hayatına hazin şekilde veda etmesini. Lakin merak edenler için yazmamak olmaz, kâmiş, hokka, mürekkep dostluğunun ustalıkla, inançla bütünleştiği sanatından örnekler vermesek, belirttiklerimiz sadece süslü cümleler olarak kalır ve unutulmaya mahkûm satırlara dönüşür.

Hamidu'l-Âmidî'nin Hayat Hikâyesi:

Yaptığımız araştırmada unutilan görüşmelerinden ikisi şudur: Selamet Dergisi sayı 40 YIL: 1948 Hattat Hâmidle Mülakat. Sahipliğini Ömer Rıza Doğrul'un yaptığı bu görüşme fazla bilinmemektedir.

İbnü'l-Emin Mahmud Kemal'in “Son Hattatlar” adlı eserinde Hâmid'in kaleminden çıkan hayat hikâyesi bulunmaktadır. Elbette İstanbul gibi büyük şehirde yapılan görüşmeleri tespit etmek, onlardan haberdar olmak, ancak konunun uzmanı olabilmekten geçmektedir. Bizim Diyarbakırlı Hemşehrimiz Hattat Hâmid için yaptığımız araştırma hacimli olmasına rağmen, bildirimizde sadece Hâmid'i tanıtmaya ve

bu alanda dünyaca tanınmış olması üzerinde durarak, hatta meraklı gönülleri bu sanata ısındırmaktır. İsmail Yazıcı Bey'in yaptığı görüşme hazırladığı kitabında yer aldığı için, bildirimizde kolaylıkla temin edilebilen kitap yerine bir dergide kalmış son görüşmelerden birine yer vereceğiz.

İsmail Yazıcı Bey'in Köprü Dergisi'nde yayınlanan ve "Harflerin Bestekârı Kendisini Anlatıyor" başlıklı görüşme, Hâmidle ilgili en son yapılan görüşmedir. Bu görüşmeyi değerli kılan en önemli husus, yanı başından ayrılmamış, ona sadakatle bağlı bir talebesi tarafından yapılmış olmasıdır: Nisan 1982 Sayı 61 sayfa 8-15.

Bu görüşme dışında Hattat Hâmid'e dair son dönem görüşmeler, farklı yayın organlarında yayınlanmıştır. Bunlardan biri de Metin ERARABACI'nın Meydan Dergisi'nin Haziran 1982 sayısında yayınlanan, ölümünden on beş gün önce yapılan röportajdır. (Meydan sayfa 34-35) Altınoluk Dergisi'nde yayınlanan "Hattat Hâmid Hayatını Anlatıyor" başlıklı Mart 1986'da yayınlanan görüşme'de Hattat Hâmidle, vefatından çok önce yapılan bu görüşmede hayatına dair birçok hususu anlatmaktadır: Kendi Dili'nden Hattat Hâmid 1309 (1897) yılında Diyarbakır'da doğdum. 1324 (1908) tarihinde İstanbul'a geldim. Diyarbakır'da bulunduğum zaman ilk tahsilimi Ulu Cami Hazîresi'nde "Sibyan Mektebi" denilen yerde yaptım. Millî Mücadeleden sonra 2. intihabde (seçimde) Diyarbakır Meb'usu Mustafa Akif Tüten o zaman ilk mektebin hocasıydı, diyebilirim ki; ilk tahsilimde en büyük feyzi ondan aldım. Hala onun tesiri altından kurtulamamışım. İçime öyle bir tedris usulüyle yer etmiş ki o şahsiyet. ilk mektep sıralarında ondan yazı dersi alırdım. Gayet güzel İstanbul usulüyle rika'sı vardı. Yani yazı aşkımanın en birinci misalini teşkil eder. Hiç unutmam Kur'an-ı Kerim'i okuduğumuz zaman ayetlerin uzunluk hızına göre bir taş tahtaya yazdırırdı. Kağıda yazarsak, yere atmış olmak korkusu vardı. Bu taş üzerine ilk sahifesi ne kadar sığarsa, taş kalemle (tebeşirle) yazardık. Biz öğrenmiş miyiz diye bizi kaldırtır tahtaya, ezberden söylerdi. Kur'an-ı Kerim yazardık tahtaya...

Tebeşirle yazardık tahtaya. Diyebilirim ki, ilk tedris devrimde bu zat bana beş defa Kur'an-ı Kerim'i yazdırmıştır. Malûm-u aliniz bir şeyi insan okurken başka yazarken başka, yazdığı zaman onu on defa okumuş gibi olur, değil mi? Hatta hiç unutmam, Şekercizade'nin Kur'an-ı Kerim'i elinde numune olarak dururdu. Bunun güzel bir yazısı vardır. Ben yazıya merakımdan iki sahifesinin kenarında ona benzetmeye çalışmışım. Ondan sonra Askerî Rüşdiyeye geçtim. Diyarbakır'ın Mardin Kapısında Askerî Rüşdiye Mektebi vardır. Oraya geçtik. Burada bize yazı dersi veren Vahid Efendi namında bir zat, hattattı aynı zamanda. Gayet güzel rikası vardı, Ondan meşkettim.

Derken, bize Fransızca ve resim dersine gelen Yüzbaşı Hilmi Efendi namında bir zat geldi. Ressam Ali Rıza Bey ekolünden gelme. Ondan resim dersi ve Fransız usulü yazı dersini öğrendim. Mektebi bitirdikten sonra idadiye geçtim. Benim arkadaşlarım Harbiyeye girdiler. Onların her biri paşa oldular, idadî mektebinde yazı hocam

Abdüsselam Efendi ki, meşhur şair Süleyman Nazif Efendi'nin sınıf arkadaşıdır. Akramamdan bir zattı. Ondan meşkettim, Sülüs yazısını ve aynı zamanda mektebi bitirdikten sonra mekteb idaresi bana yazı hocalığı vermek istedi, ben kabul etmedim. İstanbul'a gideceğim, ihtarını üzerine. O da ayrı bir keyfiyet.

Babam beni İstanbul'a göndermek istemiyordu. Göndermezseniz kaçırım demiştim ve beni burada kader bekliyormuş. Buraya geldim, İstanbul'a. Şimdi o esnada Kavas zade İmam-ı Hoca Said Efendi'den meşkettim. Sonra, D.Bekir'li Yüzbaşı Yazıcızade Hilmi Bey'den sülüs meşkettim. Bir gün, ben yazı ile meşgulken, peder bana:

-Oğlum al şu parayı git karpuz al" dedi. Ben de içimden: "-Babam da tam zamanını buldu" dedim. Çünkü aklım yazmakta olduğum yazıda kaldı. Parayı aldım yolun yansında, para elimde olduğu halde, zihnim yazıyla meşgul olduğundan parayı kaybettim zannıyla geri döndüm. Tam evin kapısı önünde paranın avucumda olduğunu hatırladım. Tekrar dönüp, karpuzu alıp eve geldiğimde, peder bana çıkışarak.

-Niçin bu kadar geç kaldın" dedi. Ben de:

-Efendim, parayı düşürdüm de, aramak için geri döndüm ve yarı yolda parayı buldum, bunun için geç kaldım" dedim.

Yazıya olan aşkımdan derslerimi ihmale başladım ve o sene sınıfta kaldım. Peder beni yeminle men etti. Nihayet bir gün, cennetmekan Sultan II. Abdülhamid Han zamanı idi, belediyede padişah cülusu için bez üzerine yazı yazılıyordu. Ben de o zaman 13-14 yaşlarındaydım; Bir tatil zamanı idi. Amucazadem de orada belediye memuru İdi. Ben de kolalı büyük tahta çerçevesi bir bez üzerine II. Abdülhamid Han'ın tuğrasını yazdım. Buna mukabil bana bir altun lira hediye ettiler. Ben sevinçle eve geldim, pedere gösterdim, "Baba, ben yazı yazdım ve bunu bana verdiler." dedim, "İnanmam" dedi. "Nerde buldun bu parayı", "bulmadım" dedim. Akşam amucazademe sorarsınız. Amucazadem geldi, ondan sordu peder, "Bizim çocuk yazı yazmış ve bir altun lira vermişler doğru mu?" o da "evet doğrudur" dedi. Bunu gören peder, sakallarını sıvazlayarak "Ben yeminimin kefareti veririm, sen yazıya devam et" dedi. Beni yazıdan men eden peder bir altun lirayı alınca bu işi hallettik.

Artık yazıya başladım, nihayet İstanbul'a geldim 1324 tarihinde. Tabii o zaman 17 yaşındaydım. Çemberlitaş'ın arkasında Mahmud Bey namında bir handa oda tuttum. Talebe Yurdu olarak kullanılıyordu orası. Orada mektebe, devam ediyordum. Mektep bittikten sonra Darülfunun'da Hukuk'a devam etmeye başladım. Bir gün Maarif Nezareti tarafından İlk mektep yazı hocalığı münhaldir ilanı üzerine imtihana iştirak ettim. Kazanmışım. Evrak-ı lazımeyi götürdüm Bana bakan heyet reisi, "Oğlum mevzuat icabı

20 yaşını bitirmiş olanlar muallim olabilirler, yaşın küçük, büyütürseniz hocalığa alırız" dediler. Ben de dedim ki:

"Beyefendi yaşımı büyültsem bile yine on yedi yaşındayım ki, sizi resmen aldatıyorum demektir. Benden yaşlı olanlar kazanamadıkları halde ben kazanmışım, demek ki, akıl yaşta değil baştadır." Bu zat da, Samipaşazade Süreyya Bey, Abdulhamid'in hocası Süreyya Bey idi.

Bizim bu halimizi gören zat, oradaki bir memur "Şu kağıdı al, yarın Haseki'deki Gülşen-i Maarif mektebine gel" dedi. Gittim, hususi mektep için yazma zorluğundan dolayı elverirki insanlara yazı dersi verebilmek hakkına haiz olsun. Askerî Rüşdiye'de görmüş olduğum usul-u tedris'i aynen tatbik ettim. Talebeler arasında bir gelişme oldu. Benden evvel gelen yazı hocaları benim kadar müessir olamamıştı. Bunu gören mektebin müdürü "Hâmid Bey, erkan-ı harbiye harita dairesinde hattat Hacı Mehmed Nazif Efendi vardır. O benim dostumdur. Git ondan yazı dersi al" dedi. Hacı Nazif Bey'e gittim, yazı dersi almağa başladım. Bu devre esnasında Mektebi Harbiye matbaası hattatlığı münhaldir, dediler. Ben de imtihanına iştirak ettim. Oraya hattat oldum. O zamanda orada ressam Ziya Bey müdür imiş. Nihayet bir zaman oldu ki, Erkan-ı Harbiye Harita dairesinden bir mektup geldi. Mektupta Hacı Mehmed Nazif Efendi'nin vefatı üzerine boşalan yerine hattat alınacaktır, siz de imtihana iştirak ediniz" deniyordu. İmtihana iştirak ettim, kazanmışım. Benden daha evvel daha kıymetli hattatlar da varmış. Nihayet bu esnada bana bir tezkere geldi... "Becayışınız için Erkan-ı Harbiye matbaasına tezkire yazılmıştır." 1329 tarihinde Erkan-ı Harbiye Matbaası hattatlığına tain oldum. Bu sekiz senelik hizmetim esnasında I. Cihan Harbi sıralarında Almanya'ya Erkânı Harbiye Harita Dairesinde hattatlık yaptım. Sonra İstanbul'a döndüm. Bilahere, askeri hizmet esnasında Kütahya'ya gittim. Kütahya'da kaldım. Erkan-ı Harbiye hattatlığını idare etmek için I.Cihan Harbi sıralarındaydı bu. Bundan sonra İstanbul'a döndüm. Harb bitmişti. Harbin sonlarında baktım maaşımda bir terakki yok, nihayet İstifaya karar verdim. İstifa edip çekildim ve serbest mesleğe atıldım. O devrede meslekdaşlarımdan Hattat Halim, Hasan Rıza Efendinin oğlu Süreyya, Elmalılı Müfessir Hamdi Yazır'ın kardeşi Mahmud Bedreddin Yazır, Hattat Macid hepsi mesleği terkettiler ben terk etmedim ve burada sebat ettim. Bu devre intibak etmek için Avrupa'dan etiket makinesi getirdim, etiket bastım. Müşterilerim olan Irak'dan, Şam'dan gelenlere yazılar yazdım. Bana hiç kimse niye yazı yazıyorsun diye dokunmadı. Mesleğime devam ettim. Bir gün dostlarımdan birisine (Necmeddin Okyay Hoca'ya): "Hocam mürekkebi nasıl yapıyorsunuz?" diye sordum. Bana söylemedi. Yeni harfler çıktığında, ben o zaman Akademi'de (güzel sanatlar) bulunuyordum. İki sene de orada hizmetim vardır. Şişli Camii mimarı Vasfi Egeli benim mektep arkadaşımıdır, Mimar Çetintaş mektep arkadaşımıdır. Yeni Postahanenin Mimarı Vedat Bey, benim mektep arkadaşımıdır. Bu Vedat Bey, Sırrı Paşa'nın oğludur. Ben o zaman etiketçilik yapıyordum, gravürcülük yapıyordum. Resminizi bana verseniz, çelik üzerine aynen hakk ederim. Hakkak'ım aynı zamanda. Mısır'da bir şirketin etiketlerini basıyordum o sırada. Etiket için, mürekkep sipariş ettiğim Almanya'daki fabrikadan yalnız silah

mürekkep tozu (isini) istedim. Bunu zamk-ı arabî ile ezdim, fevkalade bir mürekkep oldu. O zaman. Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer ölüm yatağında bulunuyordu. Buna, bir ümit ve teselli için yapmış olduğum mürekkepten bir miktar hediye olarak götürdüm. Allah rahmet etsin, ömrü vefa etmedi, mürekkebi Necmeddin Okyay Hoca merak etmiş, bakmış ki, benim yapmış olduğum mürekkep onunkinden daha iyi, ilk karşılaştığımızda:

"Hamidciğim mürekkebi nasıl yaptın?" diye sordu. Ben de "zekâmla yaptım" dedim. Mensebete nebete (sebat) eden mükafatını görür.) Şerefül mekanî bil mekîn. Şişli Camii'nin yazılarını ben yazdım. Ankara Kocatepe Camii'nin yazılarını yazdım. Sonra, Kastamonu'da ismini hatırlayamadığım bir camii'nin yazılarını yazdım. İstanbul'da Kadıköy'ünde Söğütluçeşme Camii'nin yazılarını yazdım. Bahariye'de bir camiin yazılarını yazdım. Paşabahçe Cam Fabrikası'nda tabakların üzerine yazı yazmak için vazifelendirilmiştim. Bir askerî heyet geldi, içlerinden bir Albay bana yaklaştı ve dedi ki:

-Hocam, bu yeni harfleri eski harflerin üslubuna sokamaz mıyız? dedim ki: -Benim ömrüm kafi gelmez, şu gördüğünüz yazılar benim yazım değildir. Bunun koca bir tarihi var, taa devr-i saadet'den bugüne kadar binlerce zeka bunun üzerine emek vermiştir, tekemmül ede ede bugüne gelmiştir. Bunun üzerinden bu şekil bir tarih geçerse o zaman olabilir." Cevap vermeyip gitti. Öyle değil mi, hakikat bu. Buna bir ömür kafi gelmez. En çok beğendiğim, takdir ettiğim eserim de, Mucizeli Kur'an-ı Kerim'dir. Bu yazıyı Araplar'dan aldığımız halde, onlara takaddüm etmişlerdir. Bugün Arap Dünyası ve bilhassa Irak benden yazı talep ediyor. Men olunan yerden, men olmayan yere icazet veriyorum.

Adana'da, Kerkük'te, Irak'ta, Bağdad'ta, Şam'da, Mekke'de, Medine'de, Fas, Tunus, Cezayir'de, Konya'da, Erzincan'da, Japonya'da, Fransa'da, Almanya, Amerika ve İngiltere'de, İstanbul'da velhasıl dünyanın her yerinde talebelerim vardır. Hatırlayabildiğim ve en çok beğenip takdir ettiğim, Mustafa Halim, Hasan Çelebi, Bağdatlı Haşim, Hekimoğlu Ali Paşa Camii imamı Hüseyin Kutlu, Adana'dan Ahmed Fatih, Konya'dan Hüseyin Öksüz, Erzincan'dan Rafet Kavukçu ve Japonya'dan Maçiko Nagata adında bir hanım. İstanbul'dan da, halen talebem olan Yusuf Ergün takdir ettiğim talebelerimdir.

Yazıya yeni başlayan hattatlarımıza sülüsü tavsiye ederim, çünkü sülüs yazıların babasıdır. Sülüsü yazan diğer bütün yazıları da yazar. Çünkü onda öyle bir mana var ki. hiç bir yazıya benzemez. Sonra Nesih, talik divanî, rık'a, celi divanî, kufî tavsiye ederim. Talik'de; Mehmed Esad Yesarî, O'nun oğlu Yesarîzade Mustafa İzzet Efendi, Hattat Sami Efendi, Necmeddin Okyay ve samimi arkadaşlarımdan Kemal Batanay, Hattat Hulusi Efendi, talebem Hattat Mustafa Halim Özyazıcı. Sülüs'de; Hat dehamız Mustafa Rakım Efendi, Sami Efendi, Bakkal Hacı Arif Bey, Mehmet Şevki Bey, Çarşambalı Arif Bey, Hacı Kamil Akdik, Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, Mustafa

Halim. Nesih'de; bu yazının mucidi Şeyh Hamdullah Amasi (Amasyalı), Hacı Kamil Akdik, Kayışzade Hafız Osman Efendi, Hasan Rıza Efendi, Yedikuleli Abdullah Efendi ve Mustafa Rakım Efendi'nin ağabeyi İsmail Zühdi (katib-ı saray-ı sultani). Bunlar hat sanatında mektep olmuş üstadlardır. Ben Sülüs'ü Hacı Nazif Efendi'den, celi sülüs'ü Hacı Kamil Akdik'ten, tuğrayı Tuğrakeş İ.Hakkı Altunbezer'den, talik'i biraz kendi gayretim ve biraz da Hattat Hulusi Efendi'den meşkettim. Hepsi bir emek mahsulü olduğu için birini diğerine tercih edemem. Mesela İranlıların İmad-ül Hasenî'nin talik yazısını biz yazamayız. Onlar da bizim celi talik yazımızı yazamazlar. Hiç unutmam, Hattat Mektebi açık olduğu bir devrede idi. Oraya gittiğim bir gün İ.Hakkı Altunbezer birisine anlatıyordu: Bu, İran başkonsolosu bir yazı vermiş, verirken bir yazı hakkında konuşma oluyor. İran konsolosu şöyle diyordu:

"-Men özümü bilirem ki, Türkler bu yazıyı İranlılardan öğrendiler. Fakat, Kapalıçarşı'nın sahaflara bakan kapısı üzerinde bir yazı vardı: El Kasibü Habîbullah, Sami Efendi'ye aittir. Bugün İran'da yazamazlar." Biz onların ince taliklerini yazamayız, onlar da bizim celi taliklerimizi yazamazlar. Evet, Hattat Hâmid, böyle bir sanatkâr... Hakkında yazılanlara baktığımızda kendisine hürmet söz konusudur, Dünyaya tanıttığı Hatt Sanatı'nın yüzyılımızın en büyük ismidir." Bu Büyük Sanatkâr'ın düzenli biçimde bir aile hayatının olmayışı, bir hanın 10 metrelik işyerini hem atölye hem ev biçiminde kullanması, hastalanmadıkça hatırlanmaması, yokluklar içinde ömrünü noktalaması, affedilir bir durum değildir. Hakkında yazılanlara, talebelelerinin açıklamasına baktığımızda bu derbeder yaşantı içinde bu denli önemli eser veren Sanatkârın ardından söylenenlere baktığımızda, ülkemizde sanata kıymetin ölçüsü net görülmektedir. Hâmid'in yaşantısı, çektiği zorluklar ve yaşlılık döneminde yalnızlığı, insana "Böyle de olmaz" dedirtir, bir manzara ortaya koymaktadır. Hakkında talebeleri, ondan etkilenen isimler, birçok konuşmalarında, yazılarında Hâmid'i bitirememektedir. Diyarbakır'da yapılan bir panelde Öğrencilerinden ve vasiyetnamesinde yerine vekil bıraktığı Hasan Çelebi, İsmail Yazıcı, Fuat Başar, Hüsrev Subaşı, M. Uğur Derman, Muhammed Temimi ile görüşme fırsatı buldum. (Hattat Hâmid Aytaç (Amidî) Anma Paneli Eylül 1986 Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Ağustos 1997) Hattat Hâmid Aytaç'ın özet biçimindeki hayat hikâyesini ve hakkındaki özet bibliyografyayı, konuya dair araştırmak isteyenler için Klasik Türk Sanatları Vakfı Resmî Sitesi'nden iktibas ediyoruz: O zamanki adı Âmid olan Diyarbakır'da doğdu. Asıl adı Şeyh Mûsâ Azmi'dir. Babası, Müstakimzâde'nin Tuhfe'sinde adı geçen hattat Âdem-i Âmidî'nin torunlarından Zülfikar Ağa, annesi Müntehâ Hanım'dır. Diyarbakır'da Sıbyan Mektebini, Askeri Rüşdiye'yi ve idâdî'yi bitirdikten sonra 1908'de yüksek tahsil için İstanbul'a gitti. Bir yıl Mekteb-i Nüvvâb'a (1910'dan sonraki adıyla Mekteb-i Kudât) devam ettikten sonra sanata karşı kabiliyetini gören hocalarının tesiriyle Sanâyi-i Nefise Mektebi'ne kaydoldu. Fakat babasının ölümü üzerine geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kaldığından tahsilini tamamlayamadı. Haseki'de Gülşen-i Maârif Mektebi'nde hat ve resim hocası olarak çalışmaya başladı; bu arada özel şekilde matbaa işleriyle de uğraştı. Rüsûmat (Gümrük) Matbaası, Mekteb-i Harbiyye Matbaası ve sonra da hocası Mehmed Nazif Efendi'nin vefatı üzerine tayin

edildiği Erkan-ı Harbiyye-i Umûmiyye Matbaası'nda Mehmed Emin Efendi ile beraber hattat olarak çalıştı. Bir yıl kadar da Almanya'da haritacılık ihtisası yapan Mûsâ Azmi Bey, döndüğünde memuriyeti yanında geçim sıkıntısı sebebiyle Bâb-ı Âli'de Hattat Hâmid Yazı Yurdu'nu açarak "Hâmid" müstear imzası ile piyasaya yazılar yazmaya başladı. Bir süre sonra da resmî görevinden ayrılıp kendini tamamen bu işe verdi. 1928 harf inkılâbından sonra atölyesini matbaa haline getirerek klişecilik, çinkografi, pantografi, mamul maddeler için lüks etiket ve kartvizit basımı gibi işlerle meşgul oldu. Bunların yanı sıra hat ile de ilgisini kesmeyerek yurt içinden ve yurt dışından gelen özel istekleri karşılamaya devam etti. 1960 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'na girdi. Burada imâl edilen cam eşya üzerine çeşitli yazılar yazdı. 1975'te emekliye ayrıldı; ömrünün geri kalan kısmını yazı yazmakla geçirdi. 19 Mayıs 1982' de vefat etti. Kabri Karacaahmet Mezarlığı'nda Şeyh Hamdullah'ın mezarının yakınındadır.

Hamit Aytaç yazı "sevgisini ve ilkyazı derslerini, yetişmesinde büyük rolü olan Sıbyan Mektebindeki hocası sonradan Büyük Millet Meclisi'nin ilk dönem Diyarbakır Mebusu olan Mustafa Âkif (Tütenk) Bey'den aldı. Askeri Rüşdiye'de, aynı zamanda Ali Rıza Bey ekolüne bağlı bir ressam olan Yüzbaşı Hilmi Bey' den sülüs, Vâhid Efendi'den de rik'a meşketti.

Bu iki sanatkârdan Romen ve Gotik yazılarını da öğrendi. Ayrıca Hoca Esad Efendi ile Kolağası Ahmed Hilmi Efendi'den de sülüs ve nesih dersleri aldı. Yazıya olan merakı sebebiyle mektepte bir yılını kaybedince babası yazıyla uğraşmasını menetti. Ancak Sultan II. Abdülhamid'in cülûs yıl dönümünde yazdığı bir tuğra sebebiyle aldığı ödül, tekrar yazıyla meşgul olmaya başlamasını sağladı. İdâdî yıllarında, Mustafa Râkım yolunda bir hattat olan akrabası Abdüsselâm Efendi'den sülüs ve celîsini ilerletti, şahsiyeti ve sanat anlayışı büyük ölçüde bu zatın etkisinde gelişti. İmam Said Efendi'den de istifade etti. Ayrıca resimle de ilgilenererek ressam Ali Rızâ Bey tarzında eserler verdi ve daha çok peyzaj ile meşgul oldu. İstanbul'a geldiğinde Gülşen-i Maârif'teki öğretmenliği sırasında mektebin müdürü Süreyyâ Bey vasıtası ile tanıştığı Hacı Nazif Bey'den celî-sülüs, Reîsülhattâtın Kâmil (Akdik) ile Neyzen ,Emin (Yazıcı) efendilerden sülüs ve nesih yazılarında faydalandı. Tuğrakeş İsmail Hakkı (Altunbezer) Bey'in yanında tuğra çekme tekniğini geliştirdi. Ta'likte bir müddet Hulûsi (Yazgan) Efendi'ye devam ettiyse de daha çok Mehmed Esad Yesârî'nin yazı örneklerinin etkisinde kaldı ve onun yolunu benimsedi. 1916'ya kadar yazılarında "Şeyh Mûsâ Azmî", "Mûsâ Azmî" veya sadece "Azmî", bu tarihten sonra ise Diyarbakırlı oluşuna telmihen "Hâmidü'l-Âmidî" ya da yalnız "Hâmid" imzasını kullandı ve daha çok bununla tanındı. Celî-sülüste Mustafa Râkım ve Sâmi efendiler yolunda mükemmel bir sanat çizgisi ortaya koydu. Yetmiş beş yıllık sanat hayatının en parlak devresi 1920-1965 yılları arasına rastlar. Bu sürede ve sonrasında sayısız eser veren ve hayatını hattalıkla kazanan Hamit Aytaç'a, Türk sanatı ve kültürüne üç çeyrek asra varan hizmeti ve katkıları sebebiyle İstanbul' da 1982 yılında Aydınlar Ocağı Bilim ve Sanat Kurulu tarafından "Üstün Hizmet Armağanı" verildi. Hattat Hamit'in sanatını geliştirmede şahsî gayreti ve çabası ön planda gelir.

O eski usulde bir hattatın yanında yetişmiş olmayıp daha çok hat otoriteleriyle mütalaa ve müzakerelerde bulunarak ve eski hattatların yazı örneklerini sabırla ve titizlikle inceleyerek ilerlemiş ve başta celî-sülûs olmak üzere sülûs, nesih, celî, ta'lik ve diğer yazı çeşitlerinde, hatta Latin yazılarında hemen hemen aynı kudrette kalem kullanan bir sanatkâr şahsiyetiyle kendisini sanat çevrelerine kabul ettirmiştir. Hamit Aytaç, İslâm yazı sanatlarına yön veren ve İslâm dünyasının dikkatlerini İstanbul üzerinde toplamayı başaran büyük Türk hattatlarının sonuncusudur.

En önemli eserlerinden biri, satırlarda "Allah" lafızlarını alt alta getirerek, diğeri de Hasan Rıza Efendi'nin Mushaf-ı Şerifini esas alarak yazdığı Kur'ân-ı Kerîm'lerdir. Bunların ilki 1974'te ve daha sonraki yıllarda İstanbul, Almanya ve Beyrut'ta, diğeri ise 1986 yılında İstanbul'da basılmıştır. " Kur'an Cüzü, En'âm-ı şerif, Yâsîn-i Şerif, Dua ve Evrâd Mecmuası, Elifbâ türünde yayımlanmış eserleri yanında hilye, kıta, murakka' vb. levha boyutlarında sayısız eseri olup bunların pek çoğu Türk ve dünya koleksiyonlarına girmiştir. Eski harflerle yayımlanmış yüzlerce kitap, dergi, gazete ve mecmuanın kapak yazıları ile yeni harflerle neşredilmiş dinî ve edebî eserlerin Arapça metinlerinin pek çoğu onun kaleminden çıkmıştır. Son yazılarından oluşan Kırk Hadis, Abdülkadir Karahan'ın açıklamalarıyla birlikte Kültür Bakanlığı'nca bastırılmıştır (İstanbul 1977 ; Ankara 1985).

Şişli ve Söğütluçeşme Camileri ile Sirkeci Hobyar Mescidi'ndeki yazıları, İstanbul Eyüp Camii'nin kubbe yazıları, Ankara Kocatepe Camii'nin mihrap üstü ve ana kubbe göbeği yazıları, Kasımpaşa Camii dış revakları üzerindeki Nebe' süresi, Kadıköy Moda, Kartal, Pendik, Paşabahçe, Fındıklı, Hacıküçük, Çanakkale Çan, Denizli Tavas camileri yazıları, mezar taşlarına hakkedilmiş hatları onun celî yazıdaki dehasını ve kudretini gösterir. Özellikle Şişli Camii kapısı üzerindeki celî-sülûs aynalı istifî dünyaca ünlüdür. İstanbul Belediyesi Şehir Müzesi'nde 4603, 4604, 4605, 4626, 4651,4658, 4661 numaralarda kayıtlı celî-sülûs, celî-ta'lik ve celî-divanî yazıları da onun en güzel eserlerindedir. İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı Milletlerarası İslâm Kültür Mirasını Koruma Komisyonu tarafından 1986 yılında İstanbul'da düzenlenen milletlerarası ilk hat müsabakasına onun adı verildi. Hayatının son yıllarında yurt içinde ve yurt dışında pek çok talebenin yetişmesine sebep olmuş ve icâzet vermiştir. Hattat Halim Özyazıcı ve Iraklı Hâşim Muhammed el-Bağdâdî kendisinden faydalananların başında gelir.

BİBLİYOGRAFYA:

İbnülemin Mahmud Kemal İnal. Son Hattatlar. s. 119• 124; Habîbullah Fezâilî, Atlas-ı Hat, İsfahan 1391, s. 379,380, 649, 650; Mahmûd 'Şükr el-Cebûrî, Neş'etü'I-Hattî'l 'Arabî ve Tetavvüruh, Bağdad 1974,s. 171 • 173; Nâci Zeyneddin, Musavverü'I-hattî'l 'Arabî, Beyrut 1974, s. 133, 150, 188, 194,263, 352, 361 ; a.mlf .. Bedâ' i'u'I-Hattî'l-Arabî ,Bağdad 1981, s. 193, 196, 252, 253, 293, 294,302, 335 ; M. Uğur Derinan, "Hamid Aytaç",Türk Hat Sanatının Şaheserleri, İstanbul 1982,s. 65•67 ; a.mlf .. "Hamid Bey", Lâle, sy. 1, İstanbul 1982, s. 18•19; Kâmil el -Baba. Rûhu'l hattî'l-Arabî, Beyrut 1983, s. 102• 103, 134•136, 201, 221, 230, 246•251; Şevket Rado,Türk Hattatları, İstanbul 1984, s. 267•269;. a.mlf .."Kaybettiğimiz Büyük Sanatkâr Hattat

Hamid Aytaç", Türkiyemiz, sy. 39, İstanbul 1983, s. 1•4; Milletlerarası Hattat Hamid Aytaç Hat Yarışması (nşr. IRCICA), İstanbul 1985; İsmet Kerim Yenisey, "Hattat Hamid'le Mülakat", Selâmet. nr. 40, İstanbul 20 Şubat 1948, s. 12• 13; Ali Alpaslan, "Hamid Aytaç", Hayat Tarih Mecmuası, sy. II, İstanbul 1972, s. 16•20; a.mlf .. "İslâm Yazı Çeşitleri" , Sanat Dünyamız, sy. 32, İstanbul 1985, s. 35; sy. 33(1985). s. 33; sy. 35 (1986), s. 41; a.mlf .. "Hattat Hamid'in Kaybının Düşündürdükleri", Milliyet, İstanbul 04 Temmuz 1982; a.mlf "Hattat Hamid", Kaynaklar. sy. 1, İstanbul 1983, s.48•53; Necmeddin Şahiner, "Hat Ustası Hamid Aytaç", Yeni Nesil, İstanbul 14 Şubat 1975; "İllüminating The Quran", Arabia, London 1981 , s. 74 ~ 75 ; Muhammed Harb. "Hâmîd: âhirü'l- hattâtîni'l- 'izâm", el-'Arabî, Küveyt 1982, s. 76•81 ; "Harflerin Bestekârı Kendisini Anlatıyor", İlme İrfana Umrana Köprü, sy. 61, İstanbul 1982, s. 8•15; İsmail Yazıcı, 'Hattat Hamid'le Hastanede Yapılan Son Mülakat", Sanat ve Kültürde Kök, XVI, İstanbul 1982, s. 10•26; Emin Barın, 'İslâm Âlemi Hattat Hâmîd'i Çok İyi Tanır" , Yeni Nesil, İstanbul 31 Temmuz 1982; Selçuk Erez, 'Bir Kültür Ustasının Ölümü", Güneş, İstanbul 1 Haziran 1982; 'Regard sur la Calligraphie Islamieue: Calligraphe

HAMİD HAKKINDA SÖYLENENLERDEN:

Hasan Çelebi: Hâmîd Bey'in hayatı hep hüzünlü geçti. Hâmîd, Bey'in sanatını hiçbir şey engelleyemedi. Hâmîd Bey, yazı sanatında bir dâhi idi. Ondan boşalan yeri doldurmak kolay olmayacaktır. Öldüğü günün sabah ki hüzün hepsini bastırdı. Morgdan alıp daykama tahtasına koymak için üçüncü bir adama ihtiyaç oldu da bulamadım. Götürdüğüm imam arkadaşıla tuttuk. M. Uğur Derman: Hâmîd Bey'in son yılları, hemşehrisi olan Süleyman Nazîfî(1870-1927) vefatı dolayısıyla Müderris Ferid Kam'ın (1864-1944) söylediği şu kıt'ayı hatırlatır:

Sağlığında nice ehl-i hünerin bir tutam tuz bile yoktur aşına öldürüp evvel onu, açlıktan, sonra bir türbe dikerler başına. Alâkasız; mazisine ve temsilcilerine lâkayt kimselerden Hâmîd Aytaç için de ne beklenirdi? Üstelik türbe değil d, kabir taşı bile uzun yıllardan sonra dikilebildi.

Prof. Dr. Ali Alpaslan: XX. Yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da iki büyük hattat vardı: Biri Necmeddin Okyay, diğeri Hâmîd Aytaç. Bu iki büyük sanatkâr, İslâm dünyasında hattın ne büyük temsilcileriydi.

Emin Barın: Hattat Hâmîd Hoca'nın diğeri hattatlardan farklı olan tarafı şudur: Hattatlar genel olarak sevdikleri ve daha çok başarılı oldukları yazı nevîlerinde sanatlarını devam ettirmişlerdir. Meselâ sülüs yazan tâlik yazmaya pek heves etmemişlerdir. Hâmîd, hat sanatının bütün nevîlerinde başarıya ulaşmış nâdir sanatkârlardandır. Her cinse yazıyı her isteyene kolayca yazabilirdi. Bence Hâmîd'in büyüklüğü de işte buradadır. Belki de o yüzden şöhreti memleketimizin hudutlarını aşarak bütün İslâm âlemi'ne yayılmıştır."

Turan Sevgili: Hat sanatında müstesna bir yere sahip olan Hâmid Bey, binbir müşkilatala hayatını ve hat sanatını ahir ömrüne kadar devam ettirmiş, her şeye rağmen bize ve bizden sonraki nesillere hocalık yapacak, eşsiz eserler vermiş; velût, dehâ sahibi,.. şöhreti, çalışmaları ve hizmetleri yurt dışına taşmış, son döneme damgasını vurmuş, yeri doldurulamaz bir sanatkâr; hoşgörülü, yardımsever, nazik bir insandı.”

Savaş Çevik: Hoca'ya çok hayrandım ama çok acırdım. Bu sanatkârın hayatı böyle olmamalı derdim.

Talip Mert: Bu odanın kışın ısınması için benim gördüğüm zamanlar küçük LPG tüpleriyle dolu olurdu. 1973'ten öncesini bilmiyorum. İşte Hüsn-i hat tarihinin meşhur ustası Hâmidü'l- Âmidî'nin (Aytaç) yazıhanesi kendi ifadesiyle “Hattat Hâmid Yazı Yurdu” böyleydi. Ve bilinen dev eserlerini burada yazıyordu.

Ali Husrevoğlu: Cumhuriyet Döneminde ülke birçok alanda değişim geçirirken, harf inkılâbından sonra birçok hattat: “Artık, bugünden sonra bize bu memlekette iş bulunmaz” diyerek iş yerlerini kapatıyorlar. Hattat Hâmid Üstadımız diyor ki: “Sirkeci'den Cağaloğlu'na kadar sağ kolda yüz elli, sol kolda da yüz elli hattat dükkânı vardı. (Yani çok geniş olmayan bir yerde üç yüz kadar hattat, gece gündüz, harıl harıl çalışıyor). Hepsi dükkânlarını kapattılar, bir tek ben kapatmadım. Allah bana yardım etti, muhafaza etti ve Osmanlı'dan kalan bu sanatı Cumhuriyet'e taşıma vazifesini bana yükledi; ömür boyu kendim, hem sanatımı icrâ etmeye, hem öğretmeye devam ettim” diyor. Biz bu fedakârlığı gösterir miyiz? Bir dünya tamamen değişecek ve siz hayatın ilgi alanı dışına itileceksiniz ve bu işi bırakmayacaksınız... Burada bir şey ortaya çıkıyor: Bu sanata gönül veren insanlar, âşık olarak gönül verirler ve kendilerini fedâ ederler. Hattat Hâmid de bunlardan bir tanesidir ve en güçlülerinden, en büyüklerindedir. O dönemde bu güzel sanatı terk edilmeye bırakmamış, memleketimizi güzel eserleriyle zenginleştirmiş ve sayısız talebe yetiştirmiştir. Dünyanın her yerinde Hattat Hâmid üstadımızın talebesi vardır. Amerika'da, Japonya'da, Fransa'da, her yerde. Hattat Hâmid'in özelliklerinden bir tanesi de, bütün yazı türlerini mükemmel derece yazabilmesidir; istisnasız bütün yazı türlerini. Şu anda bu kapasitede hattat yetişmiyor. Bu özellikle hattat sayısı tarihimizde de az. Hattatlarımız ya “sülûs, nesih” türünde yetiştirmişler kendilerini, ya “tâ'lik” türünde... Bazısı sadece “celî dîvanî” yazmış... Bütün yazı türlerini mükemmel yazanlardan birisi Hattat Hâmid'dir. İkinci isim Hattat Halim'dir (Özyazıcı). Bir de Kâmil Akdik'tir. Başka yoktur demiyorum kesinlikle,, ama şu anda hatırıma gelenler bunlar. Zaman zaman giderdik ziyaretine. Cağaloğlu'nda bulunan handaki odasında çalışırdı gece gündüz. Bizim zamanımız yaşlılığına rastladı. Hattat Hâmid'in şu menkıbesini çok duyardık: Bir ara Hattat Hâmid'in odasının bulunduğu han büyük bir yangın geçiriyor. Eğer Hattat Hâmid'in odasına da yangın gelecek olursa ki eski İstanbul yangınlarını düşünelim, mevcut olan bütün eserler yanıp kül olacak. Hancı geliyor: “Üstad!” diyor, “Çabuk davran, toparlan, yangın geliyor, yanıyorsun! ”Hattat Hâmid hiç istifini bozmadan çalışmasına devam ederek diyor ki:

“Biz ‘Allah’ yazıyoruz kardeşim, yanmayız; siz başınızın çaresine bakın” ve hakikaten bunu nasıl güçlü bir imanla söylediye, ateş Hattat Hâmid’in kapısına kadar geliyor ve kapısında sönüyor. Bunu ben daima anarım. Hattat Hâmid’le irtibatımız böyle oldu. Yangının yılını tam hatırlamıyorum. Ancak Hâmid Aytaç’la tanışmamız 1980 öncesi oldu.(Yeni Dünya Dergisi)

Mevlüt MERGEN: 1974’ten önce veya sonra idi, pek hatırlayamıyorum. Rahmetli dostum Hacı Sedat Pamukçu ile bir İstanbul seyahatimiz olmuştu. Bir gün "seninle bir Diyarbakır’lı Hattatı ziyaret edelim var mısın?" dedi. Adını duymuştum fakat kendisini görmemiş ve tanımamıştım Hattat Hamid Aytaç’ın, Pamukçu’ya: "bu da sorulur mu tabii ki varım?" dedim ve Cağaloğlu’na yöneldik. O zamanlar Cağaloğlu, İstanbul’da hem gazetelerin ve hem de matbaaların merkezi durumunda idi. Bir matbaaya gittik, sorduk bir oda gösterdiler ve "burada" dediler. Odasından içeri girdiğimizde, gayet yaşlı bir zatla karşılaştım, bu Hamid Bey’di. Bize "kimsiniz, ne istiyorsunuz?" kabilinden sorular sorunca Sedat Pamukçu kendisinin akrabası olduğunu söyledi. Yine sordu "kimlerdensin?" Aldığı cevap karşısında: "Doğrudur" dedi. İki akraba biraz sohbet ettiler, bu arada ben de gerek masasının üzerindeki ve gerekse etraftaki yazılara bakıyordum. Bir "Besmele" vardı, istedim "sipariştir ve sen bilir misin o ne kadar paradır?" dedi. Hattat Hamid Aytaç’ın esas ismi ‘Musa Azmi’dir ve Diyarbakır’lı Seyyid Adem efendi torunlarından Zülfikar Ağa’nın oğludur.

Süleyman BERK: 1980 yılının ilkbaharında Yusuf Sezer beni yanına alarak hocaya götürdü. O günkü heyecanımı unutamam. Reşid Efendi hanının kemerli kapısından içeri girince karşımıza çıkan genişçe bir avlunun sağ tarafında sekiz-on basamaklı bir merdivenden çıkıp içeri girince, sol tarafta bulunan bir kapıyı çalarak içeri girdik. Tek pencereli on metrekarelik bir oda... Odanın sağ tarafında hocanın istirahat ettiği bir divan, pencerenin önünde hafif eğik genişçe çalışma masası, ısınma için başına basit bir başlık takılmış ufak tüp, toplam üç kişinin sığabileceği ve asla güneş görmeyen bir oda. Hocayı, resimlerde de görülen siyah kalın çerçeveli gözlük, kamburca masaya eğilmiş, soğğun tesiriyle palto ile çalışma masasında oturmakta olduğu halde bulduk. İçeri girdiğimizde hafifçe başını kaldırıp dönerek bize baktı. Evvelâ Yusuf Bey daha sonra ise ben elini öptük, Yusuf Bey’i kahvaltı yapmak için bir şeyler almak üzere pastahaneye gönderdi. Hoca’yı ziyaret ettiğimizde bir tuğranın dış beyzesi üzerinde çalışmakta idi. Kamış kalemin cızırtılı ilerleyişini ilk defa onun kaleminde görmüştüm. Kamış kalem bir usta hattat elinde ne de güzel yürümekteydi. Tarih konan odayı, az da olsa duvarda asılı birkaç yazı levhasını dikkatli ve meraklı gözlerle seyretmişim. Beş-on dakikalık ziyaretten sonra tekrar hürmetlerimizi arz ederek ayrılmıştık. (...) İkinci ve üçüncü defa hocayı yine Yusuf Sezer’in delâletiyle, rahatsızlığı dolayısıyla yatmakta olduğu Haydarpaşa Numûne Hastanesi’nde ziyaret etmişim. Hoca, Yusuf Bey’e birtakım isimler vererek onları aramasını ve hastahane bulduğunun haber verilmesini istedi ve insanların vefasızlığından şikâyet etti. Rahmetliyi bir daha ziyaret etmek nasip olmadı. 19 Mayıs 1982 günü belediye otobüsüyle okula giderken karşılaştığım bir sınıf arkadaşım acı haberi vermişti.

Dr. Mehmet Refii Kileci: Gönül isterdi ki, dünya çapındaki bu müstesna üstadımıza

devlet sahip çıksın, metrûkatı, eşyaları, eserleri muhafaza edilsin, adına müze kurulsun. Hayatında devletten alaka görmeyen, tarihte eşi az görülen bu muhterem sanatkâr, bari vefatından sonra alaka görsün. Ama heyhat... Maalesef, geçen sene büyük hattat Hâlim Özyazıcı merhumun metrûkatının tarumar olduğu gibi, onun da metrûkatı tarumar oldu, dağıldı. Keşke Arap âleminin büyük hattatı ve Hâmid Bey'in talebesi olan Iraklı Haşim Bağdadî'nin evinin müzeye çevrildiği gibi Hoca'nın eserleri de kendi adına kurulan bir müzede toplansaydı ve metrûkatı korunsaydı. Kendi önündeki hazineyi görmeyen, hatta bilmeyen ve anlamayan bir nesilden ve milletten ne beklenebilir.

Arif AKÇALI: Marifet iltifata tabidir, müşterisiz meta zayıdır' cümlesinde bekleyen iltifat, üstad Hattat Hâmid için devlet katında hiçbir zaman karşılık görmedi. Öyle ki, Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde aç biilaç gözlerini fani âleme yumduğu vakit, çevresinde talebelerinden başka kimse yoktu. Cumhuriyet Türkiye'si'nde harf inkılâbı (darbesi) ile birlikte hat sanatı, dolayısıyla hattatçılık da gözden düşen meslekler arasına girdi. (Gerçi matbaa faslı olarak uzun bir menakıp sunmaya hiç gerek yoktur) Fakat üstadın gençliğinde Musa Azmi imzası ile neşrettiği, kırk küsur sayfa tutan ilmihalinin mevcudiyetinden çok az kimse haberdardır. Batıcılık endişesinin yeni inkılâplarla gerçekleştirmeye çalıştığı sözde bilimsellik, bugün Doğu'nun medeniyet bağlamında ortaya koyduğu eserleri yine de gölgelemeye yetmiyor. Her ne kadar bizim nazarımızda gözden düştüğü söylenen hattatçılık, bir başkası için fevkalade bir ayrıcalık arz edebiliyor. Örneğin, Üstad Hattat Hâmid'in eserleri dolayısıyla, Ortadoğu'da tanınmış al-Umme dergisinde yayınlanan bir makalenin başlığı 'Şeyh-ul Hattatin fı'lkarnil işrin'dir ve manası, '20. Asırdaki Hattatların Piri' olarak Türkçeye çevrilmektedir.

Hattat-ı maderzad olarak Üstad Hâmid, ciddi bir eğitim görmediği halde, kendisine Yesarî, Rakım ve Sami Efendilerin eserlerini yol gösterici olarak kabul etmiştir. Kazım Karabekir, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Enver Paşa, Eşref Edip, Süleyman Nazif, kartvizitini yazdığı isimlerden sadece birkaçıdır. Eserlerinin sayısı beş binin üzerinde olduğu söylendiği halde, geçmişle bağını koparmaya bu denli istekli bir zihniyete 'Hattat Hamid Aytaç Müzesi Niçin Yok?' diye sormak abesle iştigal olmasa gerek.

"Hattat Hâmid Aytaç Kitabı" yazarı, hazırlayıcısı Sayın İsmail Yazıcı ile konu hakkında yazışmalarımız oldu. Hâmid'in birçok matbû kartvizit, diğer çalışmalarını Sayın Yazıcı bize kadirşinaslığını gösterip verdi. Hâmid'i tanımak, anlamak isteyenlerin elinde başlı başına bir kaynak olan bu eser, meraklısı tarafından okunmalıdır. Kendi alanında yetkin isimlerin hatıralarını, Hâmid'e ilişkin düşüncelerini içine alan çalışmalar yanında Hattat Hâmid'e ait birçok belgenin, hat örneğinin yer aldığı eser, Hâmid'e değer verenlerin, vefa gösterenlerin bir borcudur. (age Kitabevi İstanbul Mayıs 2002)

Sonuç:

Diyarbakır'da yerel bir gazetede yayınlanan makalelerimizde birçok defa Hâmid konusuna değindik. Panel öncesi bu çalışmalarımız yayınlandı. İsmi, bu çalışmaların etkisiyle Bağlarda bir mahalleye verildi, bir ilköğretim okulu "Hattat Hâmid" ismini taşıdı. Ne yazık ki halen Diyarbakır'da, kendi memleketinde Hâmid tanınmıyorsa bu bizim için büyük eksikliklerdir. Amacım bu boş, mana taşımayan satırlar yerine her biri insana ürperti veren, insanı sanatın coşkuluğuna yönlendiren, ilahî duyguların terennümünü levhalara daha fazla yer ayırmak olduğu için, susuyorum, harflerin konuşmasının daha uygun olduğuna inanıyorum.

Biliyoruz ki kendisi de az konuştu, konuşmasını sevmedi. Lakin çalışmalarıyla sanatını konuşturdu. Bu konuşmasının mirasçısı olan bizler, hat alanındaki etkinliğinin, etkilerinin hala devam ettiğini, devam edeceğini bildiğimiz için kendisi sanatını konuştururken, bizim susmamamız, hürmetsizlik addedilmez mi? Bırakalım, eserleri konuşsun, Hattat Şeyh Musa Azmî'nin, Hattat Hamidü'l-Amidî'nin... Biz susuyoruz, eserleri konuşsun!...

Kaynaklar:

- 1-YAZICI İsmail Hattat Hâmid Aytaç Kitabı Kitabecvi Yayını İstanbul. Mayıs 2002
- 2-Hattat Hâmid Aytaç (Âmidî) Anma Paneli Eylül 1996 Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları Ağustos 1997.
- 3-BEYSANOĞLU Şevket Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları 2. Cilt sayfa 429 vd. San Matbaası Akara 1997.
- 4-Suffe Yıllığı Hazırlayan Mustafa MİYASOĞLU Hattat Hâmid Özel Bölümü/ İsmail Yazıcı'nın son mülakatı ve derleme yazılardan oluşmaktadır. İstanbul 1982
- 5- "Harflerin Bestekârı Kendisini Anlatıyor" Hattat Hâmid ile Yapılan Son Görüşme. İsmail YAZICI Köprü Dergisi Nisan 1982 Sayı 61 Sayfa 8-15/ Bu mülakat, Hattat Hâmid Aytaç Kitabı'nda belgelerle zenginleştirilmiş biçimdedir.
- 6- RADO Şevket Kaybettiğimiz Büyük Sanatkâr Hattat Hâmit Aytaç Türkiyemiz Dergisi Sayı 39 Sayfa 1-4
- 7-Hattat Hâmid Aytaç Adına Düzenlenen Hat Yarışması Sonuçlandı Antika Dergisi Yıl 2 Sayı 24
- 8-Alparslan Ali Hattat Hamid Aytaç Hayat Tarih Mecmuası sayfa 16 vd.
- 9- Devrin Büyük Hattatı Hâmid Aytaç (Musa Azmî) Vefat Etti Metin Erarabacı Meydan Dergisi Haziran 1982
- 10- GÖREN İbrahim Ethem Hâmidin Seng-i Kabri Kalmadıysa Namı Kalmıştır! Yeni Şafak Gazetesi 23 Mayıs 1996
- 11- Hâmit Aytaç: Bir Yalnız Üstad Yeni Şafak Gazetesi 20 Mayıs 1997
- 12- Merhum Hattat Hâmid Bey ve IRCICA Kültür Sayfası İmzasız Zaman Gazetesi 17 Haziran 1195
- 13- SUBAŞI Doç. Dr. Hüsrev Vefayı Ne Zaman Öğreneceğiz Vefatının 13. 261

- Yıldönümünde Üstad Hâmid Aytaç'ı Anarken Zaman Gazetesi 21 Mayıs 1995
- 14- Harflerle Yaratılan Mistik Eserler Türk Hat Sanatı ART-DECOR Temmuz - Ağustos 1996 Sayfa 224 vd
- 15- Sanat ve Kültürde Kök "Hattat Hâmid" Özel Sayısı Cilt 2 Sayı 16 Haziran 1982 ; * Son Devrin En Büyük Hattatı Hâmid Aytaç'ı Kaybettik /Ömer Ziya BELVİRANLI / * Hâmid Aytaçla Hastanede Yapılan Son Mülâkat /İsmail YAZICI /*Deryada Bir Katre/ H. Hasan ÇELEBİ/* ÜSTÂDIN Ardından/Hüseyin KUTLU/*Hat Sanatının Müesseseseleşmesi/ Ziya AYDIN
- 16- "Hattat Hâmid Hayatını Anlatıyor" Altınoluk Dergisi Mart 1986
- 17- www.kalemguzeli.net/hattat-hamid-aytac.html
- 18- AKÇALI Arif Hattat Hâmid Müzesi Olsa www.dunyabizim.com/?aType=haberYazdir&ArticleID=7314
- 19- Diyarbakır'da yayınlanan Diyarbakır Olay ve Güneydoğu Mesaj Gazetesinde "Hattat Hâmid Aytaç" Konulu Makalelerimiz
- 20- Değişik Sitelerden alınan Hattat Hâmid'e ait Hat Örnekleri
- 21- <http://www.klasikturksanatlarivakfi.com/indexalt.php?sayfa=sanaticigoster&id=117&sn o=2>